http://www.etnolog.org.ua

Теорія
Theory

УДК 784.1+783.6

ОСНОВНІ ТЕКСТОВІ РІЗНОВИДИ ЖАНРУ МНОГОЛІТТЯ

Раїса Сахарчук

У статті розглянуто ключові критерії визначення жанру многоліття та його основні текстові різновиди – «Поліхроніон», «Тон деспотін», «Іс полла еті, деспота», «Многолітствування» та «Многії літа», що побутують у церковній, народній і світській сферах українського культурного життя.

Ключові слова: жанр, многоліття, «Поліхроніон», «Тон деспотін», «Іс полла еті, деспота», «Многолітствування», «Многії літа», богослужбовий спів.

В статье рассмотрены ключевые критерии определения жанра многолетие и его главные текстовые разновидности – «Полихронион», «Тон деспотин», «Ис полла эти, деспота», «Многолетствование» и «Многие лета», которые бытуют в церковной, народной и светской сферах украинской культурной жизни.

Ключевые слова: жанр, многолетие, «Полихронион», «Тон деспотин», «Ис полла эти, деспота», «Многолетствование», «Многие лета», богослужебное пение.

The key criteria of the Polychronion genre definition and its main text varieties – *Polychronion*, *Ton Despotin*, *Eis polla ete despota*, *Mnoholitstvuvannia* and *Many Years* existing in the church, folk and secular spheres of Ukrainian cultural life are considered in the article.

Keywords: genre, *Polychronion*, *Ton despotin*, *Eis polla ete despota*, *Mnoholitstvuvannia*, *Many Years*, liturgical singing.

Многоліття як унікальний та багатогранний феномен української музичної традиції досі фактично залишався поза увагою вітчизняної науки. У численному доробку з вивчення історії та специфіки українського богослужбового співу зустрічаються лише лаконічні згадки про многоліття як завершальний елемент літургії або ж форму привітання церковних ієрархів, що бере початок від візантійського обряду вшанування імператора та його родини. Окремі аспекти проблеми були розглянуті російськими музикознавцями С. Скребковим, М. Фіндейзеном, М. Успенським, Г. Пожидаєвою, М. Парфентьєвим, основна увага яких зосереджена на аналізі царського многоліття «Благовірному царю».

Перша ґрунтовна праця з вивчення многоліття як самодостатнього музичного жанру була підготовлена румунською дослідницею Ф. Герасім *The Polychronion in the Romanian Music of Byzantine Tradition from the XVIth Century Until Today* («Многоліття в румунській музиці візантійської традиції від XVI ст. і до сьогодні») [20]. На основі аналізу історичних наукових розвідок, а також зібраного численного музичного матеріалу (близько 200 рукописних зразків) дослідниця розглядає основні аспекти питання в румунській музичній традиції, а саме: історичні витоки, специфіку побутування у світській і церковній сферах, визначальні характеристики та різновиди многоліття.

В українському музикознавстві многоліття вже розглядалося як один з богослужбових жанрів у дисертаційній роботі О. Шевчук «Київський наспів у контексті церковно-монодичного співу України та Білорусії XVII–XVIII ст.» [18]. Посилаючись на «уставні характеристики піснеспівів» російської дослідниці І. Безуглової (текст, місце у відправі, глас, ступінь канонічності, службова субординація), доробок сучасної медієвістики та власний досвід аналізу, О. Шевчук представляє основні жанрово-канонічні ознаки піснеспівів, у яких тісно переплітаються їх уставні (службові) та музичні характеристики. Вони передбачають: 1) сакрально-символічний зміст тексту піснеспіву; 2) функція у відправі (змінний /

http://www.etnolog.org.ua

незмінний; однофункціональний / багатофункціональний); 3) частотність виконання; 4) способи виконання (діалогічний, пісенно-гімнічний); 5) відношення «текст-наспів» (один наспів – багато текстів; один текст – багато наспівів); 6) види інтонування текстів; 7) композиція (риси структури).

Спираючись на вищезазначені характеристики, О. Шевчук зауважує, що кожна назва піснеспіву зорієнтована лише на одну з жанрових ознак, яку давні піснетворці вважали найбільш відмінною від інших, «виходячи з першої ознаки (зміст тексту) назви отримали догмати (стихири, що викладають догматичні – визначальні – особливості віросповідання), богородичні (співи про Богородицю або звернені до Неї), хрестобогородичні (про страждання Її біля Христа на місці розп'яття), блаженни (Євангельські вірші про заслуги праведних), світильни (співи про те, "як надсилається світло до створеного світу") та многоліття» [18].

Беручи до уваги попередні напрацювання в напрямку означення жанрів давньоруської гімнографії, О. Шевчук вводить у дисертаційну роботу та доповнює таблицю російської дослідниці О. Коляди «Основні жанрові групи та жанрові різновиди», де виокремлено 5 основних груп богослужбового співу: 1) псалми та похідні від них; 2) стихиро-тропарні жанри; 3) акафісти; 4) канон; 5) молитовні жанри. Українська музикознавець зараховує многоліття до молитовних жанрів і у висновках своєї роботи доречно зазначає, що «кожний обиходний [1] постійний піснеспів має власний комплекс індивідуальних рис і може бути названий "піснеспівом-жанром"» [18, с. 176].

Загалом варто підкреслити, що чимало провідних зарубіжних і вітчизняних дослідників церковного співу стикалися з проблемою означення та характеристики його жанрової системи, серед них – Г. Вагнер, І. Лозова, Н. Гуляницька, Т. Владишевська, Ю. Діброва, Н. Костюк та ін. Для прикладу, аналізуючи жанрову палітру російської духовної музики XX ст., Н. Гуляницька розглядає її у вигляді ієрархічної системи, де на нижньому рівні знаходяться піснеспіви малої форми, що входять до складу тієї чи іншої служби (всенічна, літургія), а на верхньому – ті ж служби, що представляють «жанровий ансамбль» [5].

Враховуючи вищезазначене і беручи до уваги результати нашої кропіткої пошукової роботи та систематизації значної кількості зібраного нотного матеріалу, стає очевидним, що многоліття давно вийшли за межі богослужбового співу. Нині спостерігаємо наявність численних народних аранжувань і авторських музичних композицій, які супроводжують не лише традиційні обрядові дійства (весілля, коляди) та ювілейні святкування, але й світські, побутові й урочисті заходи державного значення.

Многоліття, що утвердились у різних сферах українського духовного життя, включають в себе справжнє різнобарв'я музичних зразків, які різняться за вербальним текстом, музичною мовою, манерою виконання та сферою побутування. Однак неспростовним є те, що незважаючи на широку текстову варіативність, усі вони несуть єдине змістове та символічне наповнення, виконують спільне призначення – побажання довгих і щасливих років життя. Саме зміст і функція постають як ключові ознаки, що дають підстави об'єднати многоліття в єдиний музичний жанр. Адже за визначенням відомого дослідника Є. Назайкінського: «Жанри – це складені історично відносно стійкі типи, класи, роди і види музичних творів, що розрізняються низкою критеріїв, основними з яких є: 1) конкретне життєве призначення (суспільна, побутова, художня функції); 2) умови і засоби виконання; 3) характер змісту і 4) форми його втілення» [13, с. 94].

Зміст і призначення, як одні з ключових критеріїв означення жанру, також фігурують у визначеннях низки зарубіжних і вітчизняних науковців. Наприклад, російська дослідниця К. Царьова подає таке: «Жанр – багатозначне поняття, яке характеризує роди та види, що склалися історично, музичних творів у зв'язку з їх походженням та життєвим призначенням, способом та умовами (місцем) виконання й сприйняття, а також з особливостями змісту і форми» [17, с. 383], а Л. Мазель та В. Цукерман пропонують тлумачення, за яким «музичні жанри – це роди та види музичних творів,

http://www.etnolog.org.ua

які історично склалися у зв'язку з різними типами змісту музики, у зв'язку з певним її життєвим призначенням, з різними соціальними (зокрема, соціально-побутовими, соціально-прикладними) функціями і різними умовами її виконання та сприйняття» [12, с. 22].

Посилаючись на жанрові характеристики, напрацьовані Є. Назайкінським, та беручи до уваги визначення інших провідних науковців, зазначимо, що умови виконання майже усіх многоліть означені церковним уставом або порядком обрядового дійства, залежно від сфери побутування. Також можемо простежити спільні візантійські витоки і тривалий процес розвитку в системі літургійних жанрів з постійною зміною мелодичного стилю. Адже всі відомі нам церковні жанри пройшли багатовіковий процес формування та усталення. Основною формою втілення многоліть найчастіше є необ'ємні за масштабом та формою хорові акапельні композиції. Звичайно, головним і визначальним структурним елементом є вітальна формула «многії літа». До детальнішого аналізу та характеристики музичної побудови многоліть ми звернемося в наступних наших напрацюваннях, розглядаючи стилістичні особливості жанру.

Зібраний нами нотний матеріал (більше 150 композицій) включає широкий діапазон текстових різновидів – «Поліхроніон», «Тон деспотін», «Іс полла еті, деспота», «Многолітствування» та «Многая літа» («Многії літа», «Многая лєта»), які хоч і об'єднані єдиною жанровою належністю, але різняться за функціями та сферами побутування. Саме тому виникає необхідність систематизації зібраного матеріалу та чіткого означення термінології для уникнення плутанини в подальшій роботі.

Насамперед варто зазначити, що «Поліхроніон» (грец. Πολυχρόνιον), «Тон деспотін» (грец. Τὸν Δεσπότην), «Іс полла еті, деспота» (грец. Εἰς πολλὰ ἔτη, δέσποτα) – грецькі многоліття архієрейського богослужіння, що прийшли разом з прийняттям візантійського церковного обряду київським князем Володимиром і збереглися в християнській церковній практиці донині. Це є наслідком того, що від самого хрещення і протягом декількох століть християнську церкву на наших теренах очолювали грецькі ієрархи, які принесли з собою багато візантійських традицій, серед них і чин многолітствування. Про це згадує історик-богослов, дослідник історії християнської церкви в Україні архієпископ І. Ісіченко: «Літургійною мовою Київської митрополії історично спершу була грецька. Митрополити-греки й надалі охоче послугувалися нею при богослужіннях. З тих часів до візантійсько-українського обряду входить як особливість архієрейських богослужінь використання в них окремих грецьких фраз: "Іс полла еті, деспота" ("На многії літа, владико"), "Кіріє, елейсон" ("Господи, помилуй") <…> Однак використання грецької мови лишилося епізодичним» [8, с. 53].

Схожі думки висловлюють й українські музикознавці, зокрема О. Цалай-Якименко у своїй праці «Київська школа музики XVII століття» виокремлює цілий розділ «Новогрецький напів в Україні», де зазначає, що «співати Літургію грецькою мовою було давнім звичаєм на архієрейській Службі і не лише в Україні, але й у Вірменії, Грузії, на Балканах, у Росії» [16, с. 145]. Також авторка наводить свідчення П. Алепського [2] про спів многоліття антіохійському патріархові в Києво-Печерському монастирі, яке ще раз письмово підтверджує широту побутування грецьких церковних текстів на українських землях: «Наш владика під спів увійшов у хорос, приклався до святих ікон і став на своєму патріаршому місці <…> благословив присутніх і для нього заспівали по-грецьки Іс полла еті, деспота, тому що в тутешніх великих монастирях зазвичай знають його напам'ять по-грецьки і співають, коли приїздить до них патріарх» [16, с. 148].

Неабияке значення для подальшого впливу та збереження грецьких піснеспівів мали Никонівські церковні реформи 1650–1660-х років у Московському царстві (особливо після 1654 року) та активна участь греків у діяльності братств, про що неодноразово згадується в праці відомого українського дослідника Я. Ісаєвича «Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст.»: «Велике значення мали вза-

http://www.etnolog.org.ua

ємини братств і з грецькими культурними діячами, такими як Ієремія Транос, Мелетій Пігас, Кирило Лукаріс. Деякі з братчиків греків походили з Кріту, що був у XVI–XVIII ст. головним осередком грецького культурно-національного відродження» [7, с. 126].

Перший і ключовий для нашого дослідження термін, що залишився у спадок від давньої візантійської культури, – «Поліхроніон» – походить від грецького слова πολυχρόνιος, або ж πολυχρόνιον (πολυ- (полі-) – «багато» + χρόνος (хронос) – «час»). Вітальний піснеспів, що бере початок від величальних акламацій[3], які виголошувалися під час святкових виходів візантійських імператорів. Тлумачні словники, як наприклад «Большой толковый словарь русского языка», дають або стисле означення терміна «поліхроніон»: «Многоголосий піснеспів – величання під час святкового богослужіння» [3], або одразу зазначають, що це те ж саме, що і многоліття. Проте, враховуючи огляд зібраного нотного матеріалу, виникає необхідність розглядати термін у двох значеннях:

1) безпосередньо як загальну синонімічну назву жанру многоліття, подібно до західноєвропейської наукової практики;

2) як один з текстових різновидів жанру, що співається лише на завершення православної патріаршої служби; подібно до Константинопольської православної церкви, де традиційно усталеним є виконання поліхроніонів для Вселенського патріарха (грец. Πολυχρόνιον με τον Οικουμενικό Πατριάρχη).

У сучасній церковній практиці здебільшого виконується «Поліхроніон» грецького наспіву в численних аранжуваннях визнаних церковних композиторів або ж регентів хору. В опрацьованих нами зразках найчастіше подається подібний грецький текст:

Πολυχρόνιον ποιήσαι, Κύριος ο Θεός,
τον Αγιώτατον Πατριάρχην της [автокефалія та ім'я].
Κύριε, φύλαττε αυτόν.
Εις πολλά έτη, εις πολλά έτη, εις πολλά έτη.

Для зручності співу в партитурі одразу зазначається українська або російська транскрипція тексту, адже сьогодні вживання грецької мови є рідкістю:

Поліхроніон піісе, Кіріос о Феос,
Тон Агіотатон Патріархін тіс [автокефалія та ім'я].
Кіріє, філате автон.
Іс полла ети, іс полла еті, іс полла еті.

Дослівний церковний переклад тексту такий: «Довготривалим (многолітнім) сотвори, Господи Боже, Святійшого Патріарха (ім'я) [ця частина тексту може варіюватися залежно від дійсного патріарха та очолюваної ним автокефалії. – *Р. С.*], Господи, збережи його на многії літа!».

До виключно церковних многоліть належать також грецькі «Тон деспотін» та «Іс полла еті, деспота». Зокрема, «Тон деспотін» – многоліття, що є неодмінним атрибутом архієрейського богослужіння та виконуються згідно з церковним уставом. Повний текст «Тон деспотін» такий:

Τόν Δεσπότην καὶ Ἀρχιερέα ἡμῶν,
Κύριε φύλαττε, εἰς πολλὰ ἔτη, Δέσποτα.

Як і у випадку з поліхроніонами, у нотах одразу зазначається транскрипція:

Тон Деспотін ке Архиєреа імон,
Кіріє філате, іс полла еті, Деспота.

Та переклад: «Владику й архієрея нашого, Господи, збережи на многії літа».

Завершальне «Іс полла еті, деспота» («На многії літа, Владико») після «Тон деспотін» повторюється тричі з поступовим ускладненням розспіву. У сучасній православній практиці цей текстовий різновид многоліття виконується двічі після облачення архієрея, а саме в момент, коли він стає на орлець та благословляє паству дикирієм[4] і трикирієм[5] [2]. У грецькому ж чині, як зазначає М. Желтов, «після відпусту на Архієрейському богослужінні завжди співається: "Τον δεσπότην και αρχιερέα ημών, Κύριε, φύλαττε. Εις πολλά έτη, δέσποτα", архієрей виголошує: "Δι 'ευχών των αγίων πατέρων ημών" (Молитвами святих отців наших), ієрей відповідає: "Δι' ευχών των αγίου Δεσπότου ημών" (Молитвами святого владики нашого)» [6, с. 575].

Ми зіткнулися зі значною кількістю варіантів розспіву «Тон деспотін» різної складності, що включені до обіходів і церковно-співчих збірників, серед яких авторські роботи та аранжування Д. Бортнянського, А. Львова, І. Смірнова, А. Гнатишина. Важ-

http://www.etnolog.org.ua

ливо зазначити, що саме ця форма многоліть представлена в найдавніших українських Ірмолоях, перерахованих у каталозі Ю. Ясиновського:

«1. Львівський Ірмологіон кінця XVI – початку XVII ст. (Львів, ЛНБ, МВ 50) Тон деспоти ке архієрея, арк. 119.

2. Ірмолой 1657–1676, Манявський скит (Бухарест, BCS, Ms. Slav. 10846) Тон деспоти ке архієрея, арк. 199.

3. Ірмолой 1684 року, послушник Варнава, Манявський скит (Бухарест, BCS, Ms. Slav. 10845) Тон деспоти ке архієрея, арк. 229» [19].

«Іс полла еті, деспота» (грец. Εἰς πολλὰ ἔτη, δέσποτα – «На многії літа, Владико») – піснеспів православного архієрейського богослужіння, що може слугувати доповненням до «Тон деспотін» або виконуватись як самостійний твір. Російська дослідниця богослужбового співу І. Старикова зазначає, що «Іс полла еті» відноситься до жанру візантійських акламацій, що становили святкове привітання імператора чи патріарха. Найбільш ранні акламації-многоліття з нотацією (присвячені візантійському імператору Андроніку III Палеологу) збереглися в Аколуфії 1336 року [15]. «Іс полла еті, деспота» виконується на всіх службах за участю єпископа, насамперед в архієрейському чині Божественної літургії, а саме:

– під час благословення народу на три сторони після прочитання вхідних молитов;

– після «Тон деспотін» на завершення облачення архієрея, коли він благословляє народ дикирієм і трикирієм;

– під час малого входу архієрея;

– благословення народу дикирієм та трикирієм після читання Євангелія;

– під час осіннія[6] народу дикирієм та трикирієм після великого входу;

– після відпусту;

– виходу ієрарха з храму [6].

До гармонізації або створення авторських композицій на текст «Іс полла еті, деспота» зверталася низка визнаних творців духовної музики: Д. Бортнянський, С. Давидов, А. Львов, Г. Верета, І. Смірнов та ін.

З вищерозглянутим текстовим різновидом многоліть пов'язують введення в православну практику архієрейського богослужіння *солістів-ісполатчиків*. Про це згадується в працях багатьох дослідників церковної музики (А. Голубцова, Г. Гарднера, Н. Розанова, Т. Владишевської та ін.). Зокрема, дослідниця Т. Владишевська лаконічно зазначає: «На довгий час зберігся на Русі звичай доручати найважливіші піснеспіви, особливо многолітствування, трьом юнакам, яких називали ісполатчиками (від грецького привітання "Іс полла еті, деспота" – Многая літа тобі, владико)» [4]. Або ж І. Старикова подає означення: «У XIX – на поч. XX ст. ісполатчиками називали малолітніх півчих Синодального хору, які виконували тріо піснеспівів архієрейського богослужіння» [15].

Загалом згадки про них фігурують у численній уставній богослужбовій літературі. Так, у «Руководствии для лиц, отправляющих церковные богослужения при участии митрополита, епископа, всего собора», упорядкованому М. Розановим ще в 1901 році, зазначається: «Півчі обов'язково повинні були мати у своєму складі трьох малолітніх юнаків одягнених в стихари: одного дисканта 1-го, одного другого і одного альта» [14, с. 93]. У цій книзі подано детальний опис усіх дій і виходів ісполатчиків протягом архієрейського богослужіння. Наведемо короткий уривок: «При завершенні облачення архієрея, перед благословенням їм трикиріями ісполатчики сходять з клироса і стають праворуч, зазвичай і в цьому, і наступних випадках так: два дисканти поряд, а альт позаду них, біля облачального місця. Коли архієрей почне осіняти, то вони, при помаху його трикирія, співають "Тон деспотін" і проспівавши, поклонившись архієрею, йдуть на клирос» [14, с. 93].

Про солістів-ісполатчиків згадує й український музикознавець, дослідник співу в Київській академії П. Козицький: «1591 року, коли приїхав до Львова митрополит Михайло Рогоза, то братство вітало його в церкві і своїй школі віршами (грецькою і слов'янськими мовами), що їх співали підлітки, поділені на три ліка. Напевно, то були солісти-ісполатчики, що виголошували "Многії літа"» [10, с. 31].

Наступний текстовий різновид многоліття – «Многолітствування», що, як і попере-

http://www.etnolog.org.ua

ні зразки, є уставним церковним піснеспівом і виголошується після відпусту на завершення кожної Божественної літургії та Воскресної (чи святкової) всенічної. Зазвичай представлений у формі сольного речитативу та хорового приспіву на словах «на многії літа».

Існує багато варіацій завершального многоліствування, що побутують у різних християнських традиціях на території України. До вивчення цієї проблеми звертався вже згаданий вище український богослов, архієпископ Харківсько-Полтавської єпархії УАПЦ І. Ісіченко. У статті «Многоліття як завершальний елемент літургії» він вдається до пошуку конкретної, з погляду церковного уставу, й відповідної сучасній церковній ситуації формули завершального многоліствування. Адже дослідник зазначає, що функціонування кількох різних за походженням українських версій тексту служебника (Літургікон) спричиняє істотні різниці формулювання многоліття, навіть у межах однієї єпархії. Це провокує низку дискусій довкола порядку поминання світської та церковної влади або викликає появу дивних нововведень на кшталт поминання імені й сану настоятеля парафії [9].

Дослідник підкреслює, що в найдавніших служебниках текст многоліствування не зазначався, лише «із запровадженням у підросійській Україні московського чину відправи літургії та служебників синодального видання, у вжиток входить усталений після скасування патріаршества (1700–1721) чин многоліствування царської родини, “благочестивѣйшаго, самодержавнѣйшаго великаго государя нашаго імператора (ім’я і по батькові), и супруги єго, благочестивѣйшей государыни (ім’я і по батькові), и великаго государя, наслѣдника и великаго князя (ім’я)” та всіх інших членів монаршої родини» [9].

У висновку, враховуючи результати проведеної дослідницької роботи, І. Ісіченко подає найоптимальнішу структуру многоліствування київської традиції: «(Все)святішого отця нашого (або – блаженнішого владику нашого) (ім’я, титул глави Помісної Церкви), і (високо)преосвященнішого владику нашого (ім’я, титул єпархіяльного архиєрея), настоятеля і парафіян святого храму цього, і всіх православних християн, Господи, збережи на многії літа!» [9]. Хоча у зібраних нотних зразках зустрічаємо й інші варіанти, як наприклад: «Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси України, Боголюбиву і Богом бережену Україну нашу, уряд, військо і всю людність її, і всіх православних християн, Господи, збережи на многії літа!».

На зміст многоліствування впливає місце, де воно виголошується, якщо це монастир, то згадуються настоятель і братія, а якщо на території є навчальний заклад, то той, хто вчить, і той, хто навчається.

Остання група многоліть – це «Многая літа», що активно побутують у церковній, народній і світській практиках. Сюди належить величезна палітра авторських та народних зразків, основна частина яких побудована на багаторазовому розспіві вітальної формули «многії літа» або більш усталеної «многая літа». З-поміж безлічі варіацій популяризувався такий текст:

Многая літа, літа, многая літа!
Многая літа, літа, многая літа!
Во здравіє, во спасеніє!
Многая літа!

або ж:

Создателю всього світа,
Хазяїну многа літа!
Многая, многая, многая літа!

Ця текстова група многоліть є найбільш виконуваною в народній і світській практиках, оскільки включена до багатьох сучасних обрядодій та все частіше супроводжує ювілейні святкування різного значення. Неможливо точно сказати, коли саме ці многоліття стали складовими українських народних традицій, адже на відміну від церковної музики немає достовірних письмових свідчень, як і досліджень цієї теми. Можемо навіть припустити, що в українській культурі ще до прийняття християнства існували аналоги грецького чину многоліствування, що посприяло швидкому вкоріненню нової традиції на теренах України.

У результаті створення авторських композицій і професійних фольклорних аранжувань «Многії літа» ще більше популяризувалися в народній та світській сферах духовного життя українців, поповнили репертуар

http://www.etnolog.org.ua

провідних фольклорних колективів країни («Божичі», «Древо», «Козацька хорея», «Буття», «Кралиця»). На основі зібраного нотного матеріалу, часто регіонально відмінного, спостерігаємо численні варіанти мелодичного розспіву та словесного тексту, різноманітний гармонічний і фактурний виклад.

Надзвичайно популярна текстова вітальна формула «многії літа» перебуває в широкому мовному й музичному обігу на ювілейних і урочистих святкуваннях, присутня також у щедрівках, колядках, духовних піснях та естрадних композиціях.

Таким чином, слід констатувати, що в повсякденній практиці, церковній і науковій літературі, зібраному нами музичному матеріалі часто відсутня чітка градація між термінами «многоліття», «многолітствування» та «многая літа», вживається лише загальножанрова назва «многоліття». Отже, вищезазначені жанрові ознаки многоліть, систематизація та характеристика їх текстових різновидів дають змогу глибше дослідити специфіку та особливості універсального жанру української музичної культури, що протягом століть не втрачає своєї актуальності.

Примітки

[1] Обіход – одна з богослужбових книг православної церкви, де містяться піснеспіви вечірньої та ранішньої служб, літургії Іоанна Златоустого, Василія Великого та Григорія Двоєслова, кондаки, тропарі, світильні, величання тощо. Представлені переважно неосьмогласі піснеспіви.

[2] Твір П. Алепського «Подорож патріарха Макарія» містить цінний матеріал про тогочасне політичне становище України, культуру, звичаї і побут українського народу в середині XVII ст.

[3] Текстова або текстово-мелодична формула, яку виголошує чи співає громада у відповідь на вигук, звернення, благословення священнослужителя.

[4] Двосвічник з перехрещеними свічками, що використовується архієреєм під час богослужіння для благословення парафіян. Символізує дві суті Ісуса Христа – Божественну і людську.

[5] Особливий підсвічник для трьох свічок, що використовується на архієрейському богослужінні разом з дикирієм. Символізує Пресвяту Трійцю.

[6] Мається на увазі давньослов'янський вислів «осінити хресним знаменням». Слово «осінити» походить від старослов'янського слова «сінь», яке означає «тінь». Тому буквально це «отінити», «покрити тінню», а в церковному значенні – покрити хресним знаменням.

Джерела та література

1. *Беляев Д. Ф.* Byzantina. Очерки, материалы и заметки по византийским древностям (Богомольные выходы византийских царей в городские и пригородные храмы Константинополя) / Д. Ф. Беляев. – Санкт-Петербург : Типография И. Н. Скороходова, 1906. – Т. III. – 189 с.

2. Божественна літургія / Київська православна богословська академія ; упоряд. В. А. Матвієнко. – Київ : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2015. – 159 [1] с.

3. Большой толковый словарь русского языка / гл. ред. С. А. Кузнецов. – Санкт-Петербург : Норинт, 2000. – 1536 с.

4. *Владышевская Т. Ф.* Богодухновенное, ангелогласное пение в системе средневековой музыкальной культуры [Электронный ресурс] / Т. Ф. Владышевская. – Режим доступа : http://www.portal-slovo.ru/.

5. *Гуляницкая Н. С.* Поэтика музыкальной композиции: Теоретические аспекты русской духовной музыки XX века / Н. С. Гуляницкая. – Москва : Языки славянской культуры, 2002. – 432 с.

6. *Желтов М., свящ.* Архиерейское Богослужение / свящ. М. Желтов // Православная энциклопедия. – Москва : Церковно-научный центр «Православная Энциклопедия», 2009. – Т. 3. – С. 566–575.

7. *Ісаєвич Я. Д.* Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. / Я. Д. Ісаєвич. – Київ : Наукова думка, 1966. – 251 с.

8. *Ісіченко І.* Історія християнської церкви в Україні / І. Ісіченко. – Харків : Акта, 2003. – 472 с.

9. *Ісіченко І.* Многоліття як завершальний елемент літургії [Електронний ресурс] / І. Ісіченко. – Режим доступу : http://www.religion.in.ua/.

10. *Козицький П.* Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування / П. Козицький. – Київ : Музична Україна, 1971. – 148 с.

11. *Команда О.* Поняття жанру в сучасному музикознавстві / О. Команда // Музична україністика: сучасний вимір. – Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2009. – Вип. 3. – С. 120–140.

12. *Мазель Л., Цуккерман В.* Анализ музыкальных произведений. Элементы музыки и методика анализа малых форм / Л. Мазель, В. Цуккерман. – Москва : Музыка, 1967. – 365 с.

13. *Назайкинский Е.* Стиль и жанр в музыке / Е. Назайкинский. – Москва : Владос, 2003. – 248 с.

14. Руководство для лиц, отправляющих церковные богослужения при участии митрополита, епископа, всего собора / сост. прот. Н. А. Розанов. – Москва : Типо-Литография И. Ефимова, 1901. – 264 с.

15. *Старикова И. В.* Ис полла эти деспота / И. В. Старикова // Православная энциклопедия. – Москва : Церковно-научный центр «Православная Энциклопедия», 2011. – Т. 26. – С. 667.

16. *Цалай-Якименко О.* Київська школа музики XVII століття / Олександра Цалай-Якименко. – Київ ; Львів ; Полтава : НТШ, 2002. – 488 с.

17. *Царева Е.* Жанр музыкальный // Музыкальная энциклопедия / гл. ред. Ю. Келдыш. – Москва : Советская энциклопедия, 1974. – Т. 2. – С. 383–388.

ИМФЕ

http://www.etnolog.org.ua

18. *Шевчук О. Ю*. Київський наспів у контексті церковно-монодичного співу України та Білорусії XVII–XVIII ст. (джерела, жанри, риси стилістики) : дис. … канд. мистецтвознав. : 17.00.03 / О. Ю. Шевчук ; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. – Київ, 1999. – 225 с.

19. *Ясиновський Ю*. Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть : каталог і кодикологічне та палеографічне дослідження / Ю. Ясиновський. – Львів : Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1996. – 623 с.

20. *Gherasim F*. The Polychronion in the Romanian Music of Byzantine Tradition from the XVIth Century Until Today / Fr. Fănică Gherasim ; «Babeş-Bolay» University, Cluj-Napoca Faculty Of Orthodox Theology. – Cluj-Napoca, 2011.

SUMMARY

Polychronion is an ascertained genre in modern Ukrainian musical tradition that still remains neglected by domestic science, though it has been elucidated in the works of foreign musicologists (F. Herasim). In Ukraine Polychronion is mentioned only in the context of the history and genre system of church music studies in the investigations of famous scientists P. Kozytskyi, Yu. Yasinovskyi, A. Tsalai-Yakymenko, L. Korniy, N. Herasymova-Persydska, O. Shevchuk, etc.

Nowadays Polychronions are far away from the liturgical singing bounds and have strengthened themselves in various spheres of Ukrainian spiritual life. That's why there is a necessity of their detailed studying. The main genre characteristics and text varieties of Polychronions – *Polychronion*, *Ton Despotin*, *Eis polla ete despota*, *Mnoholitstvuvannia* and *Many Years* are considered in the article. Despite of the wide text variance, all of them are of the common content and symbolic meaning, execute joint purpose – a wish of long and happy years of life. Just the content and its purpose are considered as key features of the Polychronion genre definition.

Polychronion, *Ton Despotin* and *Eis polla ete despota* are Greek Polychronions of the bishop divine service which have appeared with the adoption of the Byzantine church ceremony and are preserved in a Christian church practice till nowadays. The whole range of recognized sacred music creators, including D. Bortnianskyi, S. Davydov, A. Lvov, H. Vereta, I. Smirnov, etc. has appealed to the harmonization or writing of the author compositions according to Greek texts of the Polychronions. Mnoholitstvuvannia also belongs to the ecclesiastical statutory Polychronions. Many Years is the most widespread text variety of the genre that prevails in the church, folk and secular practices. A huge palette of author and folk samples, most of which are based on repeated chants of greeting formula *many years,* belongs here.

It should be stated that in everyday practice, ecclesiastical and scientific literature, collected musical material, a clear gradation between the terms *Polychronion*, *Mnoholitstvuvannia* and *Many Years* is often absent. Only the general genre name Polychronion is mentioned. That's why the definition of Polychronions genre features, systematization and description of their text varieties allow the thorough research of their specificity and peculiarities of the universal genre of Ukrainian musical culture which has not lost its urgency for centuries.

Keywords: genre, *Polychronion*, *Ton despotin*, *Eis polla ete despota*, *Mnoholitstvuvannia*, *Many Years*, liturgical singing.

MODEL